

Geopolitické proměny středověké Evropy

Hranici světa staré římské říše tvořil *limes romanus*, linie měst, vojenských táborů, stanic a pevnůstek, která oddělovala poměrně rychle se christianizující svět Říma od barbarika, chladné země plné hlubokých lesů a zrádných močálů na severu a východě. Germánské kmeny (Kimbrové, Teutoni, Chaukové, Cheruskové, Brukterové, Markomani, Kvádové) a východnější Dákové ovšem s říší někdy bojovaly, jindy se zase přátelily, mnoho důvěry bychom však na obou stranách nenalezli. Někteří se již usazovali na římském území jako *foederati*, tedy spojenci.

V roce 376 se dostaly k důstojníkům podunajských legií první zprávy, že celý svět za limitem, všechny kmeny na území, jež bychom mohli vymezit řekou Tisou a severními okraji Černého moře, jsou v pohybu. Vyděsil je prý jakýsi divoký lid a oni v panice opouštějí své domovy. Tím divokým, krvelačným lidem byli kočovní Hunové. Porobili si nejdříve kočovné Alany (nejspíše iránského původu) a s nimi pak zaútočili krátce po roce 370 na rozsáhlé ostrogótské království, které se se krátkou dobu rozprostíralo od Donu k Dněstru a od Pripjat'ských bažin (ano, na jejich jižním okraji dnes leží Černobyl) až k Černému moři. Ostrogótské vojsko vedené králem Ermanarichem, Vithimirem a Viderichem utrpělo řadu porážek a nakonec se germánští Ostrogóti, jejichž domovinou byla severní Evropa, poddali Hunům a ustoupili směrem na západ, za Dněstr. Tam, se rozkládalo království Vizigótů, jimž vládl Athanarich, který se sice pokusil Huny zastavit, jeho vlastní lidé však začali ustupovat na území říše. Nakonec se však Vizigóti s Huny spojili a zvítězili v bitvě u Adrianopole; padl v ní mj. římský císař Valens. Zdá se také, že již tehdy obsadili Hunové značnou část Panonie.

Barbarské, z velké části germánské kmeny, kterým začala být těsná jejich severská domovina u Baltského moře, začali hledat nová sídla v jihoruských stepích, disponovali značným lidským potenciálem, houževnatostí a mobilitou, již získali především díky sblížení s nomádkou, jezdeckou kulturou. Vizigóti pak v závěrečných letech 4. století protáhli Řeckem – vstoupili dokonce až na Peloponés – a nakonec napadli a vyplenili roku 410 pod Alarichovým vedením Řím. Po dohodě s Římany se usadili v jižní Francii, kde založili království tolosánské (podle města Tolosa – dnešní Toulouse). Ve druhé polovině 5. století za krále Euricha ovládli téměř celý Pyrenejský poloostrov. Na počátku 6. století je však z většiny území Galie vytlačili Frankové, konkrétně zakladatel jejich moci Chlodvík (Chlodovech, francouzsky Clovis), jak výstižně charakterizoval Isidor ze Seilly: „*Regnum Tolosanum destructum est*“ Vizigóti udrželi po nějaký čas svůj vliv jen na úzkém pruhu u pobřeží Středozemního moře nazývaném Septimánie (dnes dolní Languedoc). Jejich říše se sídlem v Toledu zaujímal téměř celou Hispánii, krom severozápadu, kam byl zatlačen jiný germánský kmen, Svěbové. Ti přišli na poloostrov ještě předtím společně s Vandaly.

Hunové, jak již bylo řečeno, se usadili v panonské pustě. Na samém počátku 5. století podnikli tažení směrem na západ a před nimi ustupovali další germánské kmeny, mezi nimi i Burgundové. Ti se usadili jako *foederati* roku 413 na levém břehu středního toku Rýna, kde založili království s centrem ve Wormsu (Wormatia). Po dvaceti letech jim však začalo být těsně a tak v roce 435 pod vedením krále Gundahara napadli Římany. Nejdříve je však rozdrtil římský vojevůdce Aetius a zřejmě také na jeho popud zaútočili na Burgundy o dva roky později Hunové. Výsledek byl strašlivý, většina národa včetně krále byla pobita. Burgundové, kteří přežili, se usadili v Savojsku; jejich novým střediskem se stal Lyon. Zničení krátkou dobu trvajícího burgundského království na Rýnu se stalo historickým podkladem Písně o Nibelunzích a několika dalších germánských a severských skladeb.

Nový rozmach Hunů nastal ve druhé čtvrtině 5. století, kdy se jim do čela staví Attila, který si vysloužil v krátké době nechvalnou pověst a přezdívku Bič boží. Nejdříve znepokojuje, podobně jako předtím jeho strýc Rua, východořímskou říši – říše se mezitím v roce 395 rozdělila na západní a východní – pak se ale obrací na západ. Připomeňme ještě, že po strýcově smrti roku 434 vládl Attila společně se svým starším bratrem Bledou, v roce 445 jej však zavraždil. Na konci 40. let uzavírá Attila s východními Římany mír; hranice už dávno nevede po Dunaji. V roce 450 Attila připravuje tažení na Západ, zván částí ripuárských Franků a římskou princeznou Honorii. Attilovo vojsko však, čítající několik desítek tisíc mužů, nezamíří proti Římu či sídelní Ravenně, nýbrž proti Vizigótům v Galii. Říman Aetius disponující jen nevelkým vojskem složeným z pomocných oddílů, bez legionářů, se spojí se svým dosavadním nepřítelem, Vizigótem Theodorichem (pozor, neplést s pozdějším stejnojmenným ostrogótským panovníkem s přízviskem Veliký), a postaví se někdy kolem 20. června 451 na Katalaunských polích – zřejmě se tak označovala celá Champagne – Attilovi. Snad šlo o místo vzdálené asi 5 mil od Troyes. Hunové pod náporom vizigótsko-alansko-francko-římského vojska ztratili pole a opevnili se ve svém táboře. Druhý den se je vizigótský vůdce, syn Theodoricha, který v bitvě padl, jménem Thorismund chystal zničit, Aetius, který kdysi u Hunů pobýval a poté s nimi spolupracoval, však takový vývoj zvrátil. Attila dostal šanci uniknout. Vděčný však nebyl, neboť následujícího roku vpadl do severní Itálie, přičemž zničil kvetoucí město Akvileju. Od útoku na Řím odvrátilo Attilu poselstvo, jež vedl papež Lev I. Tahle příhoda se stala slavnou díky četným vyobrazením, z nichž nejdramatičtěji působí zpracování barokní od Bernadina Nocchiho a Giovanniho Volpata. V roce 453 Attila umírá; spíše než zavražděn novomanželkou, jak tvrdila mladší podání, se udusil v opilosti.

Na Katalaunských polích bojovali Ostrogóti na straně Attilově proti svým příbuzným Vizigótům. Po neúspěšném pokusu o průnik do severní Itálie na počátku 5. století zůstávali ve svých sídlech v Panonii. V 80. letech 5. století protáhli ničivě Balkánem a pod vedením Theodoricha Velikého (s podporou Byzantinců) napadli Itálii, kde zničili panství, jež si zde vybuodoval Odoakar. Tento příslušník germánského kmene Skirů v roce 476 sesadil posledního císaře Romula Augustula a sám se považoval za jakéhosi náměstka císařů v Itálii. Theodorich se v roce 493 usídlil v Ravenně a jeho říše se vyznačovala klidnou koexistencí starého římského i nového ostrogótského obyvatelstva. Nepřežila ovšem nadlouho Theodoricha, v letech 526-553 byla zničena vojevůdci východořímského císaře Justiniána I. Belisariem a Narsesem.

Byzantský úspěch v Itálii relativizovali Langobardi, kteří přišli ze Skandinávie, pobývali na jižní Moravě a v dolním Rakousku a pak v 1. polovině 6. století vybuodovali svoji říši v Panonii. Po polovině 6. století uzavřeli spojenectví s novými kočovníky, kteří se objevili v Karpatské kotlině, s turkotatarskými Avary, a společně s nimi zničili říši Gepidů. Pak ovšem v roce 568 ustoupili před Avary spolu se zbytky Gepidů do Itálie. Pavie dobytá v roce 572 se stala sídlem jejich panovníků. Relativní samostatnosti požívali jejich další státečky, vévodství spoletské a beneventské, zatímco exarchát ravennský, vévodství římské a neapolské, a Sicílii a špičku italské boty podrželi Byzantinci. Kuriozní cestou prošli Vandalové. Z Jutska táhli střední Evropou do Galie, pak do Hispánie a přes Gibraltar do severní Afriky, kde obsadili roku 429 dnešní Tunisko, částečně Alžírsko a Maroko. Vybuodovali poměrně dobře fungující říši, ze které ohrožovali jih Itálie a roku 455 zpustošili Řím. V letech 533-534 je zničil Justiniánův vojevůdce Belisarios a severoafrická území převedl nakrátko pod správu východořímské říše.

Další germánské kmeny či národy, Bavoři a Durynkové, vznikli zřejmě ze starších kmenových skupin. U Bavorů šlo zřejmě o Markomany a Kvády, kteří předtím sídlili na území Čech, jež nesly starý keltský název *Boiohaemum*. Název Bavoři/Baiuwaren vlastně označuje lidi, kteří přišli ze země *Baia*, tedy z Čech. Bavoři uznali před polovinou 6. století svrchovanost Franků, jejich vévodové si však zachovali značnou autonomii. Říše Durynků trvala ve střední Germánii jen krátce, ve 30. letech 6. století si ji podmanili Frankové. Rozsáhlé nížiny na sever od Durynků obývali Sasové, kteří setrvali, na rozdíl od jmenovaných germánských národů, v pohanství a nevytvořili stát. Část Sasů se ovšem, společně s Juty, Angly i některými Franky, kolem poloviny 5. století uchytila na jihovýchodním pobřeží Anglie, kterou v roce 408, resp. 418, opustily nadobro římské legie, a začala vytlačet na západ britské Kelty, které právě od západu zase tlačili Keltové irští. Boje Sasů s Brity, kteří byli ze značné části romanizovaní, se staly základní látkou pro středověký okruh hrdinské a poté rytířské epiky soustředěný kolem krále Artuše, s jehož spolehlivou identifikací si historikové dodnes nevědí rady. Pod tímto tlakem část britských obyvatel opustila ostrov a usídlila se v Armorice, severozápadním výběžku Galie, od té doby jmenované Malou Británií – Bretání. Britové na ostrovech byli zatlačeni do dnešního Walesu (zde existovala království Gwyned, Powys, Gwent) a jihozápadního cípu ostrova (Dumnonie). Dobyvatelé, jimž se říká Anglosasové, pak vybudovali řadu malých království, obvykle se hovoří o sedmi, známých jako heptarchie (Kent, Sussex, Wessex, Essex, Eastanglia, Mercia, Northumbria), i když šlo o útvary nestabilní a proměnlivé (prvním byl Kent založený legendárním vůdcem Hengistem).

Frankové, kteří měli prokázat v dalších staletích největší životaschopnost, dravost i organizační talent, se objevují v římských pramenech již roku 240. Šlo o poměrně rozsáhlý kmenový svaz, k němuž se počítali (nebo byli Římany počítáni) Sálové, Chamavové, Brukterové, Tenkterové, Amsivarové, Usipetové, Tubantové a Chattové. Sídlili západně od dolního toku Rýna, kde sousedili s římskými provinciemi Germania Inferior a Gallia Belgica. Od konce 3. století usazují římscí císaři francké zajatce (tzv. *laeti*) na říšském území na druhém břehu Rýna, od poloviny 4. století se usazují další Frankové v říši jako *foederati*. Na Katalaunských polích bojovala většina Franků, především Sálové, kteří začínají dominovat v oblasti kolem měst Cambrai a Tournai, zatímco kolem Kolína nad Rýnem se instituuje svazek Ripuárských Franků, na straně Aetia a Vizigótů. Základy moci Sálských Franků položil král Childerich I., jehož hrob byl objeven v Tournai roku 1653. Childerich porazil zřejmě společně s Římany roku 463 Vizigóty u Orléansu, přesto však Vizigótům zůstávala ještě značná část Galie. Childerich zemřel roku 483 a vládu předal svému synu Chlodvíkovi I. V oblasti kolem Soissons vládl tehdy představitel jakési „postřímské“ moci Syagrius, v Trevíru podobným způsobem hrabě Arbogast. Chlodvík porazil roku 486 u Soissons Syagria, podrobil si dočasně Durynky, zatlačil Vizigóty (v Akvitánii) a konečně sjednotil vlastní Sálské Franky s Ripuárskými, když přesvědčil jejich prince Chlodericha, aby zabil svého otce Sigiberta Chromého. Když se tak stalo, nechal Chlodvík zabít Chlodericha a stal se vládcem všech Franků. Tradiční oblast obývaná Sálskými Franky se pak nazývala v merovejské říši – tak se totiž jmenovala Chlodvíkova dynastie odvozená od bájného Merovecha – Neustrie, kdežto pro oblast Ripuárských Franků se užíval název Austrasie. Neustrijci začali brzy mluvit lidovou latinou, zatímco Austrasijci hovořili nadále germánskou frančtinou. V Neustrii platil *Lex Salica*, v Austrasii *Lex Ribuaria*. A právě v Austrasii měla svůj původ druhá velká dynastie Franků, Karlovcí. Po Chlodvíkově smrti v roce 511 bylo jeho království rozděleno mezi čtyři syny. Od 20. do 40. let pak Chlodvíkovi dědicové definitivně ovládli Durynky, Bavorsy i Burgundy, vedli výpravy proti španělským Vizigótům a na úkor Byzantinců se pokusili uchytit

v severní Itálii. Centrální moc se však rozpadla, merovejská říše se pak dělila v zásadě na čtyři celky, které se různě spojovaly a v modifikované podobě zase oddělovaly. Šlo o Neustrii (centra Soissons, Paříž), Austrasii (Remeš, Metz), Akvitánii a Burgundsko. Z oblastí římské Galie francká moc nedosahovala jen do jižní Septimánie a do Bretaně. K dočasnému sjednocení částí říše došlo v 1. polovině 7. století za Chlothara II. a jeho syna Dagoberta, který je znám svým bojem se slovanským vládcem Sámem roku 631. Na území vyklizená germánskými národy ve střední Evropě se totiž začali posunovat Slované. Za jejich „kolébku“ se tradičně považuje oblast Pripjat'ských bažin mezi dnešní Ukrajinou a Běloruskem, je však lépe hovořit o širší „mateřské“ oblasti mezi horními toky Dněpru a Dněstru, Pripjati a Vislou, později dokonce Odrou. První ze Slovanů zaujímají své pozice již na samém počátku 6. století, další přicházejí v letech následujících, před polovinou 6. století, v souvislosti s posunem nových kočovníků, totiž Avarů, jimž na určitém území podléhají. Slované se nejdříve usazují v Panonii, dnešním Dolním Rakousku, Korutanech, Slovinsku a Chorvatsku, českých zemích, další se ve druhé polovině 6. století derou na Balkán a postupují dokonce až na jeho nejjižnější výběžek, Peloponésos (Milingové, Jezerci). Na Balkáně se Slované promísí s domácím obyvatelstvem, romanizovanými Dáky i Řeky, případně pozůstatky jiných etnik, jež zde zakotvily. Spojí se také s turkotatarskými Bulhary, kteří dospěli na Balkán ze svého domova na střední Volze v 60. letech 7. století, a po několika málo generacích vtisknou novému společenství užívajícímu název původních kočovníků zcela slovanský charakter. Slované se z východu posunou postupně také na území mezi Labem a Odrou, v některých případech i dále na západ za Labe, kde se stanou sousedy Sasů a Duryňků. Jde o kmeny Obodritů, Vagrů, Varnů, Rujanů, Veletů tvořených Chyžiny, Čřezpěňany, Dolenci a Ratary, Havolanů, Stodoranů, Drevljanů, Srbů v Lužici, Milčanů, Daleminců, Glomačů, Nišanů atd., tedy tzv. pobaltských a polabských Slovanů. Na východ od nich sídlí Pomořané a Polané, ještě dále pak na Dněpru a jeho přítocích, Dněstru, Volchově, horní Volze, horní Oce a horním Donu jsou usazeni Slované, Kriviči, Vjatiči, Dregoviči, Radimiči, Volyňané, Drevljané, Sěverjané, Poljané, Uliči a Tiverci. Mezi těmito slovanskými kmeny sedí v zemích u Baltu národy baltské jazykové skupiny: Jatvěhové, Prusové, Litevci, a ugrofínští Kurové, Livové a Estové. Na dolním Donu a Volze se rozkládá obrovitá říše posléze judaizovaných Chazarů s hlavním městem Itilem ve volžské deltě. Oblasti mezi Uralem a Kaspickým mořem patří asijským kočovníkům, z nichž je jistě dobré připomenout Pečeněhy a Polovce/Kumány. K závažným změnám dochází na počátku 8. století na samém západě Evropy, na Pyrenejském poloostrově. Tam je totiž vyvrácena hispánská vizigótská říše ze severní Afriky postupujícími Araby, vyznávajícími nejmladší světové náboženství – islám. K rozhodující bitvě dochází roku 711 na jihu země u Xerez de la Frontera a Arabové zakrátko zaplaví celou zemi a derou se dál přes Pyreneje. V merovejské říši v té době vykonávají faktickou moc majordomové z rodu Pipinovců; cestu nahoru si vybojovali od 20. let 7. století. Nelegitimní syn Pipina II. Karel zvaný Martell (Kladivo) zastaví Araby roku 732 u Poitiers. Jeho syn Pipin III. Krátký nechá posledního Merovejce Childericha III. ostříhat (dlouhé vlasy byly odznakem merovejských králů) a zavře jej s papežovou podporou do kláštera. Roku 751 jej shromáždění velmožů v Soissons volí králem a arcibiskup Bonifác jej z příkazu papeže Zachariáše pomaze posvátným olejem. Pipin se pak pro jistotu nechá pomazat na krále ještě jednou roku 754 přímo papežem Štěpánem. Pipin také daroval papeži exarchát ravennský, dukát římský a tzv. Pentapolis (města Rimini, Pesaro, Fano, Senigallia a Ancona). Po Pipinově smrti v roce 768 zdědí říši jeho synové Karel a Karloman, od roku 771 však vládne sám Karel. Dějiny jej obdařili přívlastkem Veliký, církev jej svatořečila a v českém lexiku jeho jméno zobecnělo jako titul pomazaného vládce. Karel rozšířil

nebývalým způsobem svoji moc. Přes třicet let bojoval se Sasy, v severní Itálii vyvrátil království Langobardů (výpravy 773-774, 781) a založil italské království. Táhl také do Hispánie a toto nepřilíh zdařilé tažení poskytlo látku pro píseň o Rolandovi, nejcharakterističtější ukázkou *chanson de geste*. V Pyrenejích vznikla tzv. španělská marka, podobně jako další marky vznikaly v nárazníkových pohraničních oblastech. Karel ovšem bojoval také s Byzancí v oblasti Jaderského moře, se Slovany, s Avary, s Dány. Jeho nástupcem se stal Ludvík Pobožný, který vydal v roce 817 výnos *Ordinatio imperii*, kterým rozdělil říši mezi své syny Lotara, Pipina a Ludvíka Němce. Později dostal díl také syn z druhého manželství Karel Holý. Po smrti Ludvíka Pobožného se Ludvík Němec spojil s Karlem Holým proti nejstaršímu Lotarovi, který měl císařský titul. Verdunskou smlouvou z roku 843 došlo k rozdělení říše. Západní království (*Francia occidentalis*) dostal Karel Holý – šlo v podstatě o dnešní Francii, Ludvík získal východ – v podstatě dnešní Německo (*Francia orientalis*) a Lotar držel spolu s císařským titulem území mezi těmito královstvími na řekách Šeldě, Maase, Saoně a Rhoně, tedy dnešní Holandsko, Belgie, východní Francii, Švýcarsko, a Itálii (*Francia media*). Východnímu království se brzy začalo říkat *Germania*, území Lotharovo dostalo název *Lotharingia*, tedy Lotrinsko.

V království západních Franků začala vzrůstat moc rodu Robertovců na úkor Karlovců. Země se rozpadá na dílčí „regna“ (království), především mocnou a bohatou Akvitánii s Gaskoňskem, Neustrii, kde mají základnu právě Robertovci, vévodství Burgundsko se silným vlivem královského dvora, „lenní království“ Bretagne v čele s domácími knížaty (Erispoé, Nominoé), od roku 911 vévodství Normandie, kde Karel Prošťáček (v literatuře se vyskytuje i s přezdívkami Tupý či Pitomý) přiznává vévodskou hodnost Seveřanu Rollovi (Hrólf Pěšák), s novým jménem Robert, a konečně vlastní Francie (Isle de France), území severně od Seiny. Vláda Karlovců končí v roce 987 a na krále je pomazán remešským arcibiskupem Adalberem 3. července 987 Hugo Capet. Bezprostředně ovládá jen nevelkou královskou doménu s Paříží a Orleánsem, ze 75 biskupství jich má pod kontrolou jen 15. Ani Lotharingia nezůstává celistvá; vyčleňuje se Provence (někdy mylně nazývaná Dolní Burgundsko), Arelatsko (Horní Burgundsko) a vlastní Lotrinsko, což je vlastně původní vlast Franků na východ od Rýna. Ve východním království je důležité Bavorsko, kde se po sesazení Agilolfingů uchycují jako vévodové Luitpoldingové, staré alamanské Švábsko, Durynsko úzce spojené s Frankami, které označují zemi Franků (*Franken, Franconia*) nežijících pod vládou Karlovců ve *Francii*. Zde hrají prim Welfové a Konrádovci. A konečně rozlehlé Sasko s dominantními Liudolfingy.

Obraz říše se ovšem zásadně mění v letech 870 a 880, kdy je na základě smluv z Meersenu a Ribemontu rozdělen střední pás na sever od Alp mezi Karla Holého a Ludvíka Němce, resp. jejich nástupce. Lotarovu synovi Ludvíkovi zůstala s císařským titulem jen Itálie. Jen jednou byla říše ještě spojena za Karla III. Tlustého v letech 885-887.

K výrazným posunům dochází v uvedené období v souvislosti s expanzí dvou etnik či etnických skupin. Jednou jsou (teoreticky) ugrofinští Maďaři, kteří na samém konci 9. století zaujmou travnatou pustu v Panonii a svými bezohlednými nájezdy terorizují po půl století střední i západní Evropu. Jejich moc je zlomena teprve v bitvách u Riade v Durynsku roku 933 a na řece Lechu u Augsburgu roku 955. Pak se orientují na usedlý život v Karpatské kotlině, kde si podmanili slovanské obyvatelstvo. Druhým živlem jsou germánští Vikingové ze Skandinávie, předkové dnešních Dánů, Norů, Švédů a Islandanů. Relativní přelidnění spojené s vyčerpáním potravních zdrojů a drsný bojový duch vyplývající z pohanského náboženství plného neúprosných bohů hnaly obyvatele severní Evropy na kořistné výpravy. Tyto výpravy v podstatě začínají přepadem

významného kláštera Lindisfarne na východním pobřeží Anglie roku 793. Od poloviny 9. století se dánští Vikingové ve středovýchodní Anglii usazují a vytvářejí zde zvláštní oblast nazývanou *danelaw* (tj. oblast dánského práva). Jejich expanze proti anglosaským královstvíčkům je zastavena v poslední čtvrtině 9. století králem Alfrédem Velikým. Podobně Vikingové pronikají do Irska, které je rozděleno také na několik menších království, v jejichž čele stojí spíše nominálně nejvyšší král v Taře. Norští Vikingové zde ovládnou Dublin a Armagh, plení Connaught a Meath. Později se v boji o moc sráží s Dány a nakonec nastává na ostrově jakási podivná symbióza křesťanských Irů a pohanských Seveřanů. Po smrti Karla Velikého začali Vikingové napadat severní pobřeží francké říše, Bretaň, Vlámsko i Frísko. Především za Karla Holého vplouvali desítky ba i stovky lodí po řekách Seině, Loire a Garonně hluboko do vnitrozemí, jejich posádky vylupovaly města i kláštery a vybíraly výpalné. Vikingské výpravy na území francké říše ustaly až ve 30. letech 10. století. Vikingové ovšem znepokojovali i maurské osady na Pyrenejském poloostrově a Gibraltarem vplouvali do Středozemního moře.

Další směr expanze vyznačili švédští Vikingové a neměl výhradně ničivé rysy. Šlo o postup přes Ladožské jezero po řece Dněpru až k Černému moři. Zde žily početné slovanské kmeny, o nichž se již hovořilo. První Vikingové zde zřejmě pěstovali dálkový obchod, začali se usazovat a stali se vládnoucí silou seversko-slovanské společnosti. Jejich výboje ale směřovaly proti Byzanci. Konstantinopol byl ohrožen jejich flotilami v roce 860, 907 a 911. Stali se zakladateli říše zvané Kyjevská Rus. Ryze kolonizační charakter měly cesty Vikingů severozápadním směrem. V roce 875 se usadili na Islandu, na konci 10. století v Grónsku a na samém přelomu tisíciletí dosáhli pravděpodobně i pobřeží Severní Ameriky. Nájezdy Vikingů ustaly s christianizací, která postupovala přes Dánsko do Norska a Švédska, naposledy byl pokřesťanštěn Island.

Úpadek, jímž procházela východní část říše, se podařilo zastavit až příslušníku saské dynastie Liudolfingů Jindřichu I. Ptáčníkovi, kterého postupně uznala německá vévodství, dokonce i bavorský Arnulf, který se původně považoval za jeho protivníka. V tomto období si Jindřich také definitivně pojišťuje nadvládu Říše na Čechami, v nichž tehdy vládne sv. Václav. Jindřichova vláda bývala některými německými historiky považována za vlastní počátek německých „národních“ dějin. Za vlády Jindřichova syna Oty I. (936-973, korunován na císaře v Římě 962) postupovala německá expanze na území mezi Labem a Odrou, kde sídlili Slované. V tomto území vznikají nová hraniční územní jednotky, tzv. marky, později nazývané markrabstvími (marka Zeitz, Merserburg, Severní marka a marka Billungů ještě severněji, tj. území pozdějšího markrabství braniborského, Lužice a Míšeň). Definitivně jsou také podmaněny Čechy Boleslava I., který se po vraždě bratra pokusil z říšské nadřazenosti vojensky vymanit. Především na nově získaných územích se uplatňuje princip tzv. říšské církve, kdy Ota vyjímá z pravomoci místních úředníků 85 opatství a uděluje jim statut říšských opatství, a na biskupství, která nově zakládá, se dívá jako na vlastní církev, v níž je neomezeným pánem a v níž se může chovat k biskupům jako ke svým úředníkům. Teoreticky je tento fundátorský systém (uplatňuje se též termín *Eigenkirche*, se kterým se lze setkat i v českých dějinách) uplatňován i ke starým diecézím na Rýnu, zde se však tři nejmocnější arcibiskupové postupně stávají říšskými knížaty s plnou suverénní mocí na biskupských statcích. Z nově založených biskupství ve východní části říše jmenujme Brandenburg (948) a arcibiskupství Magdeburg (968), příp. další biskupství Havelberg, Míšeň apod. S vládou otonskou dynastie a zvláště Oty III. (983-1002), za nějž ovšem pro jeho nedospělost zpočátku vládla jeho matka byzantská princezna Theofanó a poté babička Adelheid, souvisí program tzv. *Renovatio imperii Romanorum*, jak dokonce

stojí *expressis verbis* v opisu Otovy pečeti. Šlo o obnovení císařství s centrem v Římě. Skládat se mělo ze čtyř částí: *Roma, Germania, Gallia et Sclavonia*. Posledně uvedený termín naznačuje, že se tedy počítalo s jistou integrací nově pokřtěných území, jako bylo Polsko, příp. Uhry (arcibiskupství ve Hnězdně a Ostrihomi roku 1000). Otoni počítali také s Itálií, jak naznačuje předchozí výčet. Zde přijal za první výpravy v letech 951-952 od Oty I. italský král Berengrar II. své království jako léno. Jako inspirátoři reformy *Renovatio Imperii* bývají uváděni především Gerbert z Aurillacu, v letech 999-1003 papež Silvestr II., a pražský biskup Vojtěch, i když jeho podíl nelze rozhodně přesněji stanovit. S Otovou smrtí se ovšem představy o tomto programu rozplynuly. Jindřichem II. Svatým (1002-1024) vymřela saská (otonská) dynastie. Po Jindřichově smrti je králem zvolen Konrád II. (1024-1039) z dynastie, jež se obvykle označuje jako sálská, resp. francká. Daří se mu obnovit říšskou moc v severní Itálii. Za jeho vlády se lze poprvé setkat s ministeriály, služebními držiteli lén, která se stávají dědičnými v mužské linii. Příslušníci sálské dynastie i později Štaufové používají ministeriály ve svých službách jako oporu proti vévodům a hrabatům. V Říši se tak začíná vytvářet systém: *Reichministerialen – Adelfreien – Reichsgrafen – Herzöge*. Jindřich II. získává po smrti posledního burgundského krále Rudolfa III. Burgundsko. Pro říši se začíná užívat standardní označení *Imperium Romanum* a skládá se od nynějška ze tří království: římského (v podstatě ovšem německého), italského (v zásadě lombardského) a arelatského (burgundského).

Poměry v církvi:

V původní církvi 3. – 5. století stojí vedle sebe teoreticky 5 patriarchátů: Řím, Antiochie, Alexandrie, Konstantinopolis a Jeruzalém. Římský biskup (patriarcha), kterému se říká papež, si v tomto období osobuje jakožto nástupce hlavy církve sv. Petra přednost, která v zásadě ještě neznamená více než první mezi rovnými. Vývoj výrazně ovlivní tzv. Konstantinova donace, která vznikla ve druhé polovině 8. století. Jde o falzum, podle nějž potvrdil císař Konstantin Veliký papeži jeho primát a zároveň nadřazenost nad všemi křesťanskými vládci Západu, učinil jej vlastně svým dědicem. Kněžstvo římské církve pak obdrželo hodnosti a práva starého římského senátu. K. donaci považoval za falzum již Otto III., definitivně ji odhalil humanistický učenec Lorenzo Valla roku 1440. Neplést s Pipinovou donací, kdy Pipin Krátký věnoval roku 756 papeži Štěpánovi II. dukát římský a území exarchátu ravennského, které mělo být dobytá na Langobardech. Tato území se stala základem papežského státu, tzv. *patrimonium sancti Petri*.

Nejstarší biskupství a arcibiskupství západní církve vznikala samozřejmě v Itálii, v bezprostředním okolí Říma a pak i v dalších místech, postupně také v dalších místech Říše: v Galii, Hispánii, v Porýní a na pobřeží Jaderského moře. Přistupují k nim pak Irsko a Británie, Germánie, střední Evropa a konečně Skandinávie. Tak v Itálii patří k nejdůležitějším církevní provincie (arcibiskupství s určitým počtem tzv. sufragáních biskupství). Milán, Janov, Akvilea, Benátky, Ravenna, Pisa, Řím, na jihu např. Capua, Benevento, Amalfi, Bari, Brindisi, Otranto, na Sicílii Palermo, Monreale, Messina. Ve Francii to bylo Tours v Bretani, Rouen v Normandii, Bordeaux v Akvitánii, Auch v Gaskoňsku a Pyrenejích, Narbonne, Arles, Aix a Embrun na jihu, Bourges, Lyon, Sens a nejvýznamnější Remeš. V Anglii Canterbury, York a Skotsko, v Irsku Tuam, Cashel, Dublin a Armagh. V Říši Besancon a Tarentaise, Trevír, Kolín, Mohuč, Salzburg, Brémy a Magdeburg, Riga v Prusku a Livonsku, později též Praha, ve Skandinávii Lund v Dánsku, Trondhem (Nidaros) v Norsku, kam patřil i Island a Grónsko, a Uppsala ve Švédsku. V Polsku Hnězdo, v Uhrách Ostrihom a Kaloča,

v Dalmácii Split, Ragusa a Antivari. Na Východě v době křížových výprav samozřejmě patriarcháty Jeruzalém a Antiochie a dále celá řada biskupství jako Tripolis a Akkon atd. Po roce 1204 je nutno připočítat také latinský patriarchát v Konstantinopoli.

Doporučená literatura:

Roger Collins: *Evropa raného středověku 300-1000*. Praha 2005.

Christopher Brooke: *Evropa středověku v letech 962-1154*. Praha 2006.

John H. Mundy: *Evropa vrcholného středověku 1150-1300*. Praha 2008.

Denis Hay: *Evropa pozdního středověku 1300-1500*. Praha 2010.